

Юридичні науки

УДК 347.426

Петренко Валерій Петрович

економіст, студент юридичного факультету

Інституту післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Петренко Валерий Петрович

экономист, студент юридического факультета

Института последипломного образования

Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

Petrenko Valeriy

Economist, Student of Law Faculty of the

Institute of Postgraduate Education of

Taras Shevchenko National University of Kyiv

**ЩОДО ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ ТА
ТЕОРЕТИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЇЇ РОЗМІРУ
КОМПЕНСАЦІЇ**

**К ВОПРОСУ ПОНЯТИЯ МОРАЛЬНОГО ВРЕДА И ТЕОРЕТИЧЕСКИХ
ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ЕГО РАЗМЕРА КОМПЕНСАЦИИ
ON THE QUESTION OF THE CONCEPT OF MORAL DAMAGE AND
THEORETICAL APPROACHES TO DETERMINATION OF THEIR
COMPENSATION SIZE**

Анотація. Стаття присвячена дослідженню поняття моральної шкоди, що міститься в науковій літературі та чинному законодавстві.

Сформульовано визначення поняття моральної шкоди. Проаналізовано зміст моральної шкоди.

Ключові слова: *моральна шкода, шкода, розмір моральної шкоди, компенсація моральної шкоди.*

Анотація. *Стаття посвячена дослідженню поняття морального вреда, которое содержится в научной литературе и действующем законодательстве. Сформулировано определение понятия морального вреда. Проанализировано содержание морального вреда.*

Ключевые слова: *моральный вред, вред, размер морального вреда, компенсация морального вреда.*

Summary. *The article is devoted to the study of the concept of moral harm contained in the scientific literature and current legislation. The definition of the concept of moral harm is formulated. The content of moral harm is analyzed.*

Key words: *non-pecuniary damage, damage, moral damage, compensation for non-pecuniary damage.*

Постановка проблеми. Проблема компенсації моральної шкоди є однією з найбільш дискусійних у сучасній науці цивільного права. Новизна норм, що регулює подібні відносини, суперечливість судової практики зумовлюють прогалини в чинному цивільному законодавстві і недоліки практики застосування такого правового інституту щодо критеріїв визначення розміру компенсації моральної шкоди та недосконалість механізмів компенсації. Тому вирішення теоретичних і практичних аспектів цієї проблеми сьогодні є доволі важливим для дотримання конституційних прав та законних інтересів громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі юридичного права людини на компенсацію моральної шкоди присвячено праці багатьох учених, які є представниками різних галузевих юридичних наук. Так, у радянський період, а пізніше в Україні та Російській Федерації вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробили такі вчені, як: М.М. Агарков, С.М. Антосик, Б.Т. Безлепкін, А.М. Белякова, С.А. Беляцкін, Д.В. Боброва, Л.В. Брусніцин, К.І. Голубев, М.І. Гошовський, В.К. Грищук, О.П. Кучинська, П.Н. Гусаковський, С.Є. Донцов, В.В. Глянцев, В.А. Дубрівний, А.М. Ерделевський, А.М. Карпухіна, М.І. Козюбра, Л.Д. Кокорев, О.М. Кокун, Л.О. Красавчикова, О.В. Крикунов, В.П. Паліюк, В.Н. Паращенко, В.Я. Понарін, І.І. Потеружа, П.М. Рабінович, З.В. Ромовська, та інші.

Метою статті є висвітлення позицій законодавця, правозастосовної практики щодо урегулювання питань визначення розміру компенсації моральної шкоди та висвітлення шляхів удосконалення інституту моральної шкоди за законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Слід зауважити, що не існує єдиного підходу до визначення поняття моральної шкоди як на науковому рівні, так і в законодавстві. В науці досі триває дискусія щодо його визначення. Деякі визначення, що містяться в нормативних актах мають вузький характер, деякі – більш широкий.

На сьогодні існує розширена законодавча база, яка закріплює право громадянина на відшкодування моральної шкоди, а саме: Конституція України [1], Цивільний кодекс України [2], Кодекс законів про працю [3], Закони України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. [4], «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р. [5], «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. [6], «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання,

досудового слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. [7] тощо. Крім вказаного, важливе значення для визначення поняття моральної шкоди має судова практика: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», Методичні рекомендації «Відшкодування моральної шкоди» (лист Міністерства юстиції України від 13 травня 2004 р. № 35- 13/797) [8] та інші.

Інститут відшкодування моральної шкоди має цивільно-правову природу, однак, відшкодування моральної шкоди не тільки характерно для цивільно-правових відносин, тому норми, що регулюють відшкодування моральної шкоди містяться в багатьох нормативно-правових актах, що свідчить про його міжгалузевий характер. Дане поняття не є універсальним і однаковим. У нормативно-правових актах воно трактується по-різному, оскільки кожен закон чи підзаконний нормативний акт регулює певний вид правовідносин, то і поняття «моральна шкода» формується у відповідності до потреб даних правовідносин. Доречно припустити, що закріплені законодавцем різні поняття досліджуваного правового явища обумовлюються залежно від виду правопорушення, яким завдається моральна шкода, а також колом їхніх суб'єктів, що спричиняють даний вид шкоди.

Моральна шкода – це такі наслідки правопорушення, що залежать від економічного змісту та вартісної форми і можуть полягати у:

- ✓ фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- ✓ душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;

- ✓ душевних страждань, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- ✓ приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.

Відповідно до загальних підстав деліктної відповідальності *обов'язковому з'ясуванню при вирішенні спору про відшкодування моральної шкоди підлягають*: наявність такої шкоди, протиправна поведінка заподіювача, наявність причинного зв'язку між шкодою, і протиправною поведінкою заподіювача та вина.

Визначення моральної шкоди міститься в постанові Пленуму Верховного Суду від 31.03.1995 року «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди». Так під **моральною шкодою** слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, завданих фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Зокрема, під *немайною шкодою, завданою юридичній особі*, слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також учиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підрив довіри до її діяльності. Також обов'язковою підставою для деліктної відповідальності за завдання моральної шкоди є встановлення причинного зв'язку між шкодою і протиправною поведінкою особи.

При заподіянні майнової шкоди розмір відшкодування ґрунтується на вартісній еквівалентності заподіяній шкоді. Однак коли йдеться про визначення розміру компенсації моральної шкоди, такий спосіб слід визнати неприйнятним, в силу самої специфіки такого виду шкоди. Існує *три*

теоретичних підходи до визначення розміру компенсації моральної шкоди: концептуальний, особистісний і функціональний [9, с.25].

При *концептуальному* підході до визначення моральної шкоди проводиться аналогія із шкодою майновою. Прихильники такого підходу вважають, що життя людини, функції організму є такими ж цінностями, як і будь-яке майно (наприклад, будинок, акції і т.д.). Отже, кожна частина людського тіла має об'єктивну вартість і у випадку ушкодження чи втрати підлягає відшкодуванню. На практиці застосовується своєрідна «тарифна система», згідно з якою розмір компенсації залежить від тяжкості ушкодження. Наприклад, у Англії втрата ока оцінюється у 3000 – 4000 ф. ст., вказівного пальця – 1250, травма щелепи – 6250 ф. ст. і т. д. Критики вказаного підходу стверджують, що така система не придатна до використання, оскільки не враховує умов життя потерпілого. Очевидно, що травма руки для піаніста означає набагато більше, ніж для шахіста. При винесенні рішення суди повинні брати до уваги соціальні та статеві зв'язки, особливості професійної діяльності, хобі [9, с.26].

Суть *особистісного* підходу полягає в тому, що глибина переживань, викликаних ушкодженням здоров'я, залежить від самої особи. Тому призначення компенсації моральної шкоди полягає в тому, аби певною мірою відновити втрату щастя і можливості насолоджуватися життям тепер і в майбутньому.

Функціональний підхід передбачає неможливість встановлення «цінності» щастя. Звідси, на думку його прихильників, суд повинен призначити позивачеві таку суму відшкодування, котра є достатньою для його «розумного втішення». Цей підхід спрямований не на визначення грошового еквіваленту болю і страждань, втрати щастя, зменшення тривалості життя, а на забезпечення потерпілого засобами, які допоможуть

йому, бодай частково, замінити попередні заняття, звички, хоббі, зберегти зв'язки, що склалися, коло спілкування, спосіб життя [9, с. 27 – 28].

Аналогічний підхід застосований і в законодавстві України. Грошова сума, котра сплачується при компенсації моральної шкоди, не розглядається як ціна порушеної гідності. Навпаки, така компенсація повинна сприяти зменшенню, пом'якшенню негативних психічних реакцій і станів потерпілого, а також має за мету полегшити його додаткові зусилля, спрямовані на нормальну організацію подальшого життя. Однак за такого підходу справедливою є постановка питання про співвідношення правопорушення, яким заподіяно моральної шкоди, із розміром її компенсації. Іншими словами, проблема в тому, наскільки суспільна небезпека чи шкідливість даного правопорушення власне відповідає такому розміру компенсації і чи є необхідною їх точна відповідність.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Відшкодування завданої потерпілому моральної шкоди залишається проблемою, яка пов'язана із вдосконаленням чинного законодавства, дослідженням психологічного стану потерпілої особи та мотивації її поведінки. Важливим залишається питання ставлення суспільства і держави не лише до вчинених правопорушень, але й до відновлення порушених прав людини шляхом відшкодування моральної шкоди, яке у загальному вигляді можна визначити як систему заходів правового змісту, що передбачають відновлення порушених щодо потерпілої особи прав, свобод і законних інтересів майнового і немайнового змісту.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15n
3. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
4. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
5. Закон України «Про телебачення і радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>
6. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
7. Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду» від 01.12.1994 № 266/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>
8. Методичні рекомендації «Відшкодування моральної шкоди» (Лист Міністерства юстиції України від 13.05.2004 р. № 35 - 13/797) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04

9. Шимон С.І. Цивільно-правові способи захисту конституційних прав людини (До поняття моральної шкоди) // Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства: Збірник наукових праць. – К., 2006. – 375 с.

References

1. Constitution of Ukraine from 28.06.1996 # 254k/96-VR (in Ukrainian) [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Civil Code of Ukraine from 16.01.2003 #435-IV (in Ukrainian) [Electronic resource]. – Access mode: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15n
3. Labor Code from 10.12.1971 # 322-VIII (in Ukrainian) [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
4. Law of Ukraine “On consumer protection” from 12.05.1991 # 1023-XII (in Ukrainian) [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
5. Law of Ukraine “On television and broadcasting” from 21.12.1993 # 3759-XII (in Ukrainian) [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>
6. Law of Ukraine “On copyright and neighboring rights” from 23.12.1993 # 3792-XII (in Ukrainian) [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
7. Law of Ukraine “On the procedure of reparation of damage caused to a citizen by unlawful actions of inquiry and pre-trial investigation authorities, attorney offices and trial authorities” from 01.12.1994 # 266/94-VR (in Ukrainian) [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>

8. Notification on procedure "Reparation of moral damage" (Letter of Ministry of Justice of Ukraine from 13.05.2004, # 35 - 13/797) (in Ukrainian) [Electronic resource]. – Access mode: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_797323-04
9. Shimon S.I. Civil law ways of protection of human constitutional rights (On moral damage concept) // Constitution of Ukraine as the basis for further development of legislation: Collected articles (in Ukrainian). – K., 2006. – 375 p.